

БИСАГА Ю.М., ПАЛІНЧАК М.М., БЄЛОВ Д.М, ДАНКАНИЧ М.М

**МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Ужгород 2003

Ужгородський національний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства

Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина – Ужгород, 2003.- 57 С.

Бисага Ю.М. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ;

Палінчак М.М. - кандидат наук, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, директор Інституту державного управління та регіонального розвитку УжНУ;

Белов Д.М. - асистент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства УжНУ;

Данканич М.М. – викладач кафедри господарського права.

ЗМІСТ

ВСТУП

- 1. Поняття механізму захисту прав і свобод людини**
- 2. Конституційно-правові механізми захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в Україні**
- 3. Компетентність міжнародної юрисдикції у сфері захисту прав людини. Реалізація міжнародних стандартів на національному рівні**
- 4. Вхід України до міжнародної системи захисту прав людини: проблематика сьогодення**
- 5. Здійснення захисту основних прав людини міжнародними механізмами та національними судами**
- 6. Система міжнародного механізму захисту прав людини**
- 7. Механізм захисту прав людини в Раді Європи**
- 8. Порядок звернення громадян України до Європейського суду з прав людини**
- 9. Порівняння процедур подання індивідуальних звернень згідно з Європейською конвенцією та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (МПГПП)**
- 10. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод в судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні**
- 11. Рішення Європейського суду з прав людини та їх реалізація в національному праві**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР була прийнята Декларація про державний суверенітет, в якій Розділом X було закріплено наступне положення: *Україна визнає верховенство загальнолюдських цінностей над класовими, примат норм міжнародного права перед нормами внутрішнього права.*

Всі можливі наслідки реалізації цієї норми ще не усвідомили не тільки окремі громадяни України але й державні органи та посадові особи. Україна ввела у своє законодавство міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, а отже і цілий ряд міжнародних документів по захисту прав і свобод людини і громадянина. Як наслідок – фактично в національний правопорядок була введена цілком нова структура по нагляду за виконанням законодавства – міжнародні органи по захисту прав людини.

Саме тому робота присвячена міжнародним органам та організаціям, утвореним для захисту прав людини. Основна мета, яку ставлять перед собою автори, полягає у тому, щоб максимально точно викласти систему міжнародно-правових органів та організацій, які здійснюють захист прав та свобод людини і громадянина, порядок їх роботи та організації їх механізмів, а також процедури звернення приватних осіб із скаргами та заявами про порушення державами їх прав та свобод.

Автори сподіваються, що представлена робота, що містить характеристику найбільш впливових та компетентних міжнародних органів та організацій, що займаються наглядом за захистом прав людини, буде цікава не лише науковцям але й практикуючим юристам, а також представникам державних органів та громадянам України.

Поняття механізму захисту прав і свобод людини

Поняття *“механізм захисту прав та свобод”* розкривається як система правових засобів, метою яких є захист прав людини. Потреба в такому захисті виникає при вчиненні певного правопорушення чи об’єктивно протиправного діяння.

Отже, *право особи на захист* – це матеріальне суб’єктивне право правоохоронного характеру, що виникло в момент порушення суб’єктивного права потерпілого. Слід відзначити дві основні властивості права особи на захист.

По-перше, право на захист означає можливість вдатися в необхідних випадках до примусової сили держави, тобто суб’єктом правоохоронного відношення, як правило, повинен бути державний орган, без якого такий примус не є можливим. Тому контрагентами цих правовідносин будуть, з одного боку, носій права на захист, а з іншого – орган державної влади.

Другою властивістю правоохоронних відносин є те, що на їх основі складаються відповідні процесуальні відносини, які опосередковують порядок, процедуру застосування державно-правових заходів юридичної відповідальності та захисту.

Інститут захисту прав та свобод людини і громадянина є системою норм, принципів, умов і вимог, які у сукупності забезпечують додержання прав та свобод та законних інтересів особи. Проте, виходячи з перелічених вище властивостей права особи на захист, даний інститут формують конституційно-правові та інституційні механізми захисту прав та свобод людини і громадянина.

Конституційно-правові механізми захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в Україні

Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх законних прав та свобод – це система влади держави, функцією якої є захист прав людини, процедура такого захисту, а також конституційне право людини на захист, яке реалізується з допомогою держави і за цією визначеною процедурою.

Інституційний механізм захисту людиною своїх прав – це динамічний взаємозв’язок носія права на захист та державних органів влади, що здійснюється в процесуальному режимі реалізації правоохоронного відношення з метою захисту суб’єктивного права.

До конституційно-правових засобів захисту прав та свобод людини та громадянина, визначених Конституцією України, належать:

- право знати свої права, обов'язки (ст.57 Конституції України);
- закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права, свободи та обов'язки громадян, але не доведені до їх відома у порядку, встановленому законом, є нечинними (ст. 57);
- закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ст. 58);
- ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58).

Право на знання кожним своїх прав та обов'язків є важливою правовою засадою захисту прав і свобод людини в Україні. За радянських часів існувала значна кількість так званих "закритих" правових актів, що ними встановлювалися обов'язки людей, про які ті навіть не були поінформовані. Безперечно, що така практика грубо порушувала права людини.

Однак із цього не слід робити висновок, що можна виправдовувати порушення правопорядку незнанням закону.

Йдеться про те, що держава зобов'язана за допомогою наявних засобів інформації доводити до відома всіх, кого стосуються ті чи інші правові приписи, їх зміст. Тоді ніхто не зможе виправдовувати свою поведінку незнанням закону чи будь-якого іншого нормативно-правового акта.

Закріплення загальновизнаного у демократичній світовій правовій практиці принципу, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти зворотної сили не мають, означає, що закон, який встановлює або посилює відповідальність, не може бути поширений на дії, вчинені до його видання. І навпаки, коли закон скасовує або пом'якшує відповідальність за дії, вчинені до його видання, він має зворотну силу відповідно до гуманістичних засад, на яких ґрунтується справжнє правосуддя. Такий же підхід відображає й закріплене у Конституції положення про те, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Крім того, до конституційно-правового механізму захисту прав людини відносять також принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60 Конституції України).

Зазначений принцип передбачає виховання розумної вольової людини, яка вміє об'єктивно оцінювати кожне розпорядження, яке отримує, і лише після цього його виконувати. Саме такий підхід пов'язаний із статусом людини і громадянина. При цьому основна увага повинна приділятися питанню очевидності, зрозумілості для всіх злочинного характеру того або іншого розпорядження чи наказу.

Йдеться не про закони, укази президента, постанови уряду тощо, а про одноособові акти керівників різного рівня, тобто ті, які можуть залишитися поза увагою відповідних державних органів, покликаних забезпечувати режим законності в державі.

Треба також враховувати, що положення про невиконання явно злочинного наказу чи розпорядження – це не рекомендація, а норма, оскільки зазначена стаття Конституції встановлює юридичну відповідальність особи за видання і виконання такого наказу чи розпорядження.

Слід також наголосити на принципі, згідно з яким ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення (ст. 61 Конституції).

Суть цього положення полягає в тому, що коли людина вже була засуджена за якийсь злочин, вона не може бути знову засуджена за цей же злочин у тому разі, якщо суд виніс вирок чи рішення по цій справі або закрит її. Проведення у даній справі може бути розпочате лише при умові, що вирок чи рішення суду буде скасовано в порядку судового нагляду. Це, однак, не виключає того, що засуджений має право протягом визначеного строку оскаржити постановлений щодо нього вирок чи рішення.

Одним із основоположних конституційно-правових принципів правозахисту є принцип презумпції невинуватості, який означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст.62 Конституції).

Доводити вину особи мають той орган чи посадова особа, які звинувачують. Остаточне рішення з цього приводу може прийняти тільки суд, який повинен розглянути відповідну справу у судовому порядку із дотриманням усіх передбачених законом процесуальних вимог.

Слід зазначити, що навіть визнання самим підсудним своєї вини ще недостатнє для постановлення обвинувального вироку. До того ж усі сумніви щодо доведеності вини

особи тлумачаться на її користь. Вирок повинен спиратися виключно на матеріальну (об'єктивну) істину, встановлену судом у ході судового процесу. Ця істина не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом (наприклад, за допомогою застосування до особи фізичного насильства, висловлювання погроз щодо переслідування її родичів), на будь-яких припущеннях.

Оскільки ще мають місце випадки винесення неправосудних вироків, важливе значення має конституційний припис, згідно з яким у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Конституція України закріпила цілий ряд принципів, пов'язаних із визначенням статусу людини в процесі правосуддя (ст. 63).

У ній ідеться про право особи на відмову від дачі показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, про право на захист у процесі слідства і судового розгляду справи, а також про статус засудженого. Так, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду.

Основний Закон України закріпив також принцип недопустимості обмеження конституційних прав і свобод, який означає, що будь-яка особа не може бути обмежена в даних правах і свободах, крім випадків, передбачених законом. Можливість обмеження її конституційних прав і свобод обумовлена як за обсягом, так і за часом лише випадками воєнного або надзвичайного стану (ст.64 Конституції).

Крім того, слід сказати, що самою Конституцією перелічено права та свободи людини і громадянина, які не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного або надзвичайного стану, що ще раз свідчить про її демократичну спрямованість. До кола цих прав і свобод належать: право на громадянство, право на життя, право на звернення, право на житло тощо.

Конституція України, визначаючи права та свободи людини невідчужуваними і непорушними, гарантує недоторканість конституційних прав та свобод і забороняє їх скасування (ст. 21, 22 Конституції). Якщо законопроект про зміну Конституції передбачає скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина, він має бути в обов'язковому порядку відхилений Верховною Радою України, а Конституція повинна залишитися незмінною.

Це беззаперечне правило, яке впливає із визнання людини найвищою соціальною цінністю, не означає, що Розділ 2 Конституції України, присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина, не може бути змінений взагалі. Права та свободи людини і громадянина згідно зі ст. 22 Конституції не є вичерпними. Тобто є можливим подальше розширення конституційних прав і свобод, створення визначених законом спеціальних механізмів для їх захисту та гарантованості, що вимагатиме в майбутньому внесення змін до Конституції України.

Цікаво зазначити, що ст. 159 Конституції України закріплює норму, за якою визначається порядок розгляду Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України. Згідно з цією статтею законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Попередній висновок Конституційного Суду України стосовно конституційності законопроекту є конче необхідним, оскільки гарантує незмінність її основних положень. Так, наприклад, Конституція не допускає при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинного законодавства звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод людини (ст. 22 Конституції).

Але питання, чи дійсно законопроект про внесення змін до Конституції звужує ці права і свободи, вимагає дослідження фахівцями найвищого рівня і повинне здійснюватися Конституційним Судом.

Висновок Конституційного Суду щодо конституційності законопроекту є важливою юридичною гарантією проти можливості порушення Основного Закону України. Без цього висновку Верховна Рада України не може прийняти законопроект про зміни до Конституції України до свого розгляду.

Наявність позитивного висновку щодо даного законопроекту ще не визначає його подальшу долю. Він може бути прийнятий або відхилений Верховною Радою України, а вже прийнятий закон може бути не затверджений всеукраїнським референдумом.

Право на конституційне звернення громадян України, іноземців та осіб без громадянства з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України для забезпечення реалізації чи захисту

конституційних прав та свобод людини і громадянина теж закріплене в Основному Законі України.

Це дає право для висновку, що в Україні перебудовується вся правова система: права та свободи людини і громадянина визнані неодмінними засадами нового конституційного ладу. Більше того, держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3), а права і свободи людини, на які держава не може посягати, забезпечують кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя.

Держава не тільки не повинна втручатися у використання людиною своїх прав та свобод, але й зобов'язана забезпечити їй їх реалізацію та захист. До того ж Конституція визнає право кожного захищати свої права і свободи, права і свободи інших людей від посягань, у тому числі від посягань представників влади або посадових осіб.

Як показує міжнародний досвід, ефективність механізмів захисту прав та свобод людини і громадянина залежить від рівня розвитку правових принципів та інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності певних елементів у системі функціонування державної влади.

Компетентність міжнародної юрисдикції у сфері захисту прав людини.

Реалізація міжнародних стандартів на національному рівні

Об'єм правових засобів захисту в сучасний період значно розширено завдяки підключенню до національних, внутрішньодержавних механізмів механізму захисту прав та свобод людини міжнародної юрисдикції. Мова йде про міжнародно-правові гарантії прав людини, які закріплені в універсальних та регіональних міжнародних нормативно-правових актах.

Як же діють та реалізуються міжнародні стандарти у національному праві?

Справа в тому, що реальне здійснення та захист основних прав людини конкретною особою забезпечується передусім правовими механізмами, що діють у державі. Стаття 9 Конституції України зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, тобто є частиною внутрішньодержавного права.

Але щоб норми міжнародних договорів справді діяли, недостатньо лише назвати їх частиною внутрішньодержавного права. Загальновизнані норми міжнародного права за

своїм характером не є такими, що діють самі по собі, вони сприймаються правовою системою не як норми-регулятори, а як норми-принципи. Єдиний шлях до їх виконання – видання відповідного законодавчого акта, спрямованого на виконання міжнародної норми права.

Отже, правова національна система припускає безпосередню дію належним чином ратифікованих норм міжнародних договорів поряд з національним законодавством, але пріоритет останнього полягає у тому, що саме воно забезпечує засоби реалізації, охорони та захисту прав людини. Та про міжнародно-правові засади правозахисту людини йтиметься нижче.

Входження України до міжнародної системи захисту прав людини: проблематика сьогодення

У складній та багатоаспектній проблемі входження України до міжнародної системи захисту прав людини вважаємо за доцільне виділити чотири аспекти.

Перший з них — гносеологічний, пов'язаний з генезисом прав людини у контексті загального розвитку цивілізації та політико-правової думки. Це проблеми, пов'язані з історичним розвитком прав людини спершу як категорії морально-етичної, духовно-культурної, а потім як політико-правової.

На багатьох етапах такого розвитку Україна йшла в авангарді інших держав. Так, важливим етапом історичного розвитку ідеї прав людини стало законодавство Київської Русі X — XI ст., згідно з яким правове положення людини було набагато вищим, ніж, наприклад, за давньогерманським правом. У той час як смертної кари не було в Київській Русі, у Східній Саксонії смертна кара існувала на державному рівні у формі повішання, колесування, четвертування, відрубання голови, спалення на вогнищі.

В Україні у 1710 р. було прийнято одну з перших демократичних конституцій світу, а у 1918 р. — Закон "Про національно-персональну автономію", перший законодавчий акт, який проголошував права націй.

Поряд з розвитком ідеї прав людини та громадянина, структуруванням поняття прав людини, переосмисленням ідеї універсальності прав людини з урахуванням регіональних особливостей проходив і процес становлення науки прав людини як на міжнародному так і на внутрішньодержавному рівнях розвиток її інститутів категорій

та понять. Цей розвиток проходив у тісному взаємозв'язку з розвитком міжнародного гуманітарного права та міжнародного карного права.

Другий аспект аналізованої проблеми — це становлення міжнародної системи захисту прав людини та участь України в цьому процесі. Виходячи з розуміння міжнародної системи захисту прав людини як системи всесвітніх (універсальних) та регіональних засобів забезпечення прав людини, які створені і використовуються всесвітнім співтовариством в особі Організації Об'єднаних Націй та регіональними організаціями, ми включаємо сюди універсальні та регіональні міжнародно-правові акти з прав людини та універсальні і регіональні органи по спостереженню, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та по захисту цих прав (суди, трибунали).

Україна як одна з держав — засновниць ООН входить до всесвітньої системи захисту прав людини з 1945 р., беручи участь у розробці міжнародно-правових актів з прав людини та в роботі контрольних і правозахисних органів ООН.

Однак про реальний, самостійний етап цієї участі можемо говорити, починаючи з 1991 р., коли Україна як незалежна держава стала суб'єктом міжнародного права. Термін перебування України в європейській системі захисту прав людини значно коротший і починається з листопада 1995 р., коли Україна стала членом Ради Європи. Крім того, в січні 1992 р. Україна була офіційно визнана як одна з повноправних держав — учасниць НБСЄ (нині ОБСЄ).

Та, попри недовгий час перебування в європейській системі захисту прав людини, його результативність очевидна. Саме протягом цього короткого терміну Україна досягла конкретних результатів у сфері забезпечення прав людини, серед яких визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини і реальне здійснення громадянами України свого права на міжнародний захист, скасування смертної кари тощо.

Третій аспект проблеми участі України в міжнародній системі захисту прав людини — це імплементація міжнародно-правових норм з прав людини в законодавство України. Права людини, гарантовані Конституцією 1996 р., чітко сформульовані і відповідають міжнародно-правовим стандартам, а в дечому і перевершують їх.

До позитивів можна віднести і те, що обмеження цих прав та свобод людини також однозначно визначені в Основному Законі. У цілому Конституцією України передбачено

не більше десяти підстав для обмеження прав і свобод людини, в той час як у міжнародно-правових актах та й у конституціях багатьох країн світу їх значно більше.

Разом з тим у законодавстві України є багато норм з прав людини, які перебувають у колізії з іншими законодавчими нормами, нормами Конституції України та міжнародно-правовими нормами.

Четвертим аспектом проблеми входження України до міжнародної системи захисту прав людини є контрольна та правозахисна практика України як засіб імплементації міжнародно-правових норм щодо прав людини.

Перед Україною стоять серйозні проблеми реалізації проголошених у Конституції прав людини, особливо соціальних та економічних, а також міжнародно-правових актів з прав людини, ратифікованих Україною. Однак проблема імплементації — це проблема, яка стоїть перед міжнародним співтовариством у цілому. Розробивши досить розгалужену систему міжнародних норм з прав людини, міжнародне право не створило дієвого механізму їх імплементації.

Однак задекларовані у Конституції України права людини мають всі шанси бути реалізованими в майбутньому за умови, що зовнішні і внутрішні чинники сприятимуть цьому чи бодай не перешкоджатимуть вільно розвиватись на шляху до демократичного суспільства та верховенства права.

Здійснення захисту основних прав людини міжнародними механізмами та національними судами

Розвиток міжнародних стандартів з прав людини, підвищення ролі міжнародних механізмів у їх забезпеченні свідчать про становлення на сучасному етапі права людини на міжнародний захист. Коли йдеться про міжнародний захист прав людини, міжнародне співробітництво у цій галузі, то обов'язково виникає питання співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, міжнародної й національної правосуб'єктності індивіда, міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини.

Відомо, що на міжнародному рівні створені та функціонують як судові органи, наприклад, Європейський суд з прав людини, так і контрольні, в тому числі квазісудові, органи, такі як, наприклад, Комітет з прав людини, Комітет проти катувань, створений на

Розвиток міжнародних органів, покликаних сприяти дотриманню прав і свобод людини, і доступ індивідів у ці органи свідчить про те, що індивід усе тісніше починає прямо торкатись міжнародного права. Світовій судовій практиці відомо немало випадків, коли суди визнавали обґрунтованість приватних позовів, пов'язаних з міжнародним правом. Винесено чимало вироків за порушення міжнародно-правових норм, і передусім норм міжнародного гуманітарного права. У липні 1998 р. прийнято Статут Міжнародного карного суду, і йде процес його ратифікації державами. Зростає і кількість справ, які ініціювались приватними особами і були пов'язані з порушеннями міжнародного права власним урядом.

Радянська наука довго стояла на одностайному запереченні можливості володіння індивідом міжнародною правосуб'єктністю, а отже, можливості звертатись для захисту своїх прав у міжнародні правозахисні органи.

Після проголошення незалежності Україна визнала за своїми громадянами право звертатись до міжнародних контрольних та правозахисних органів за захистом порушених прав. Після вступу до Ради Європи Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод разом з Протоколами 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 11, на основі яких будь-яка особа, неурядова організація або група осіб можуть звертатись із заявами про порушення викладених у Конвенції або протоколах до неї прав до Європейського суду з прав людини.

Разом з тим багато аспектів захисту прав і свобод людини продовжують входити до внутрішньої компетенції держави, а порядок забезпечення навіть міжнародних стандартів з прав людини продовжує залишатись переважно внутрішньою справою держави, оскільки реальна можливість здійснення основних прав людини конкретною особою забезпечується насамперед юридичними механізмами держави.

Слід зауважити, що ефективність норми про примат міжнародного права над внутрішнім значною мірою залежить від наявності відповідного правового механізму, здатного забезпечити її дотримання.

Важливу роль у цій справі покликані відігравати суди, які наділені повноваженням безпосередньо використовувати міжнародне право. Для цього необхідна не тільки певна підготовка суддів, а й забезпечення їх необхідною інформацією, включаючи позицію уряду з конкретних питань.

Водночас, якщо правова система держави не передбачає дії самих міжнародних договорів на території держави, то суди та інші правозастосувальні органи, очевидно, не керуватимуться самими міжнародними стандартами з прав людини при вирішенні конкретної справи.

Отже, з одного боку, як свідчить практика діяльності міжнародних контрольних та правозахисних механізмів у галузі прав людини, вони найефективніші там і тоді, де і коли держави самі готові виявляти турботу про права людини. За залізну завісу диктаторських режимів зусилля міжнародних контрольних механізмів, звичайно, проникають із труднощами. З іншого боку, внутрішньодержавні суди все частіше самі застосовують норми міжнародного права, що позбавляє їхніх громадян необхідності звертатись до міжнародних правозахисних органів.

Система міжнародного механізму захисту прав людини

Під терміном *міжнародний механізм захисту прав людини* розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів та організацій, які діють з метою реалізації міжнародних стандартів прав та свобод людини або їх поновлення у випадку порушення. Слід відмітити, що крім міждержавних органів та організацій, у світі існує багато т.зв. неурядових правозахисних організацій.

Особливістю міждержавних правозахисних організацій є те, що:

1. Вони реально впливають на уряди тих чи інших держав;
2. Їх рішення обов'язкові до виконання, а думка не може бути проігнорована;
3. Вони примушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини.

Всі міжнародні організації можна поділити на дві групи: універсальні та регіональні.

I. Універсальні правозахисні організації – це органи та організації, які розповсюджують свою діяльність на весь світ, незалежно від державних та регіональних кордонів. Ці механізми у тій чи іншій мірі пов'язані з основною організацією світу – ООН. Серед таких організацій слід виділити наступні:

1. **Генеральна Асамблея ООН** – у 1948 році прийняла Загальну декларацію прав людини, та після цього цілий ряд міжнародно-правових актів, що стосуються

різних аспектів правозахисної діяльності (про громадянські, політичні, культурні права, забороні геноциду, апартеїду, расової дискримінації). Питання прав людини розглядаються у комітетах Генеральної Асамблеї та її допоміжних органах.

2. **Економічна та Соціальна Рада** – під керівництвом Генеральної Асамблеї координує економічну та соціальну діяльність ООН, в тому числі готує рекомендації з метою залучення всіх до виконання прав та основних свобод.

Крім цих органів в рамках ООН діють і спеціалізовані правозахисні організації, які поділяють на три основних види:

1. Постійні органи, які є частиною апарату ООН:
 - *Комісія з прав людини* її експертний орган – *Підкомітет з попередження дискримінації та захисту прав меншин, Комісія із становища жінок*. Ці органи утворені у рамках Економічної та Соціальної Ради для виконання її повноважень у галузі захисту прав людини;
 - *Центр з прав людини, Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, Верховний Комісар ООН з прав людини* – створені в рамках Секретаріату ООН.
2. Органи утворені згідно міжнародних угод, укладених під егідою ООН. Зокрема на підставі **Міжнародного біля про права людини**, в який входять наступні міжнародні документи: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Пакт про соціальні, економічні та культурні права (1966 р.) Крім того до міжнародних документів відносяться: Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання та ін. На виконання всіх цих угод були утворені: *Комітет ООН з прав людини, Комітет з расової дискримінації, Комітет проти катувань* та ін.
3. Спеціалізовані установи ООН. У відповідності із ст. 57,63 Статуту ООН утворено ряд установ у галузі економіки, соціальних відносин, культури, освіти та ін. Спеціалізовані установи являють собою постійно діючі міжнародні організації, які працюють на підставі власних статутів та угод ООН. На даний час таких установ налічується 16. Однак, далеко не всі вони займаються захистом прав людини, а ті які здійснюють правозахисну діяльність, остання не є для них основною. До таких установ належать: *Міжнародна Організація Праці (МОП) та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки, культури (ЮНЕСКО)*.

II. Регіональні міжнародні організації – такі організації, коли їх учасниками є держави, що знаходяться у межах певного регіону світу. На сьогодні у світі існує три дієздатні регіональні системи захисту прав людини: Міжамериканська, Африканська, Європейська.

1. **Міжамериканська** система діє в рамках Організації Американських Держав і представлена *Міжамериканською комісією з прав людини та Міжамериканським судом з прав людини*. Правозахисна діяльність останнього зводиться до розгляду скарг громадян та юридичних осіб. Висновки цього суду мають значний моральний вплив та, як правило, враховуються державами, які винні у порушенні прав людини.
2. **Африканська** система складається з *Африканської комісії прав людини та народів*, яка є органом Організації Африканської Єдності (ОАЄ). Комісія заслуховує кожні два роки звіти держав про законодавчі та інші шляхи по захисту прав людини та розглядає заяви громадян та юридичних осіб про масові та систематичні порушення прав людини. По ним комісія готує заключення для ОАЄ.
3. **Європейська** система діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є з 1995 року і базується в першу чергу на Європейському суді з прав людини.

Механізм захисту прав людини в Раді Європи

Рада Європи була заснована 5 травня 1949 року 10 державами - Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Сполученим Королівством, Францією та Швецією, до яких пізніше приєдналися Греція та Туреччина (у серпні 1949 року)

Сьогодні Рада Європи нараховує 40 держав-учасниць (дані на вересень 1998), після того, як до неї приєдналися Ісландія та Німеччина (1950), Австрія (1956), Кіпр (1961), Швейцарія (1963), Мальта (1965), Португалія (1976), Іспанія (1977), Ліхтенштейн (1978), Сан-Марино (1988), Фінляндія (1989), Угорщина (1990), Польща (1991), Болгарія (1992), Естонія, Литва, Словенія, Словаччина, Румунія, Чеська республіка (1993), Андорра (1994), Латвія, Албанія, Молдова, Україна, колишня Югославська Республіка Македонія (1995), Росія і Хорватія (1996).

Кожна з європейських держав може стати членом Ради Європи за умови, якщо вона дотримується принципів верховенства права, гарантує та забезпечує основні права і свободи кожної людини, яка перебуває під її юрисдикцією.

Ради Європи – це міжурядова організація, завданням якої є:

- захищати права людини, плюралістичну демократію та верховенство права;
- сприяти усвідомленню та оцінці європейської культурної самобутності та розмаїття європейських культур;
- знаходити вирішення проблем, що існують в суспільстві (національні меншини, ксенофобія, нетерпимість, захист навколишнього середовища, клонування, СНІД, наркотики, організована злочинність і т. ін.);
- допомагати стверджувати стабільність демократії у Європі через підтримку політичних, законотворчих та конституційних реформ.
- Рада Європи займається усіма важливими питаннями, які виникають у європейському суспільстві, за винятком питань оборони. Програма діяльності Ради Європи охоплює такі сфери суспільного життя:

- права людини;
 - засоби масової інформації;
 - правниче співробітництво;
 - соціальні та економічні питання;
 - охорона здоров'я;
 - освіта;
 - культура;
 - культурна спадщина;
 - спорт;
 - молодь;
 - місцева демократія та транскордонне співробітництво;
- навколишнє середовище і регіональне планування.

Десять держав-засновниць Ради Європи, які підписали Статут цієї організації, фактично підтвердили своє членство в організації шляхом передачі документів про ратифікацію на зберігання до уряду Великої Британії. Усі держави, які згодом приєдналися до Ради Європи, зробили це через підписання Статуту.

Держава, яка отримує пропозицію Комітету міністрів стати членом Ради Європи, набуває членства в організації з моменту передачі на зберігання свого документа про приєднання до Статуту. Німеччина, проте, після передачі на зберігання документа про приєднання до Статуту у 1950 році стала лише асоційованим членом Ради Європи, і

лише після Резолюції Комітету Міністрів від 2 травня 1951 року набула повного членства в організації.

5 травня 1949 Статут Ради Європи підписали 10 держав-засновниць: Велика Британія, Бельгія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція, Швеція. 9 серпня 1949 Греція і Туреччина. 9 березня 1950 Ісландія. 2 травня 1951 Німеччина (Німеччина була асоційованим членом Ради Європи відтоді, як передала на зберігання документ про приєднання 13 липня 1950 року: Федеральна земля Саар була асоційованим членом з 13 травня 1950 по 1 січня 1957 року, відколи вона увійшла до складу Федеральної Республіки Німеччини).

На сьогоднішній день новими державами-кандидатами на членство у Раді Європи є наступні країни: Азербайджан, Білорусь, Боснія-Герцеговина, Вірменія та Грузія є офіційними кандидатами.

Стаття 19 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод передбачає створення Суду “для забезпечення додержання зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами за Конвенцією”. Але з одного боку, можливості Суду обмежені. З другої сторони – він функціонує не у вакуумі. Решта положень Конвенції покладають частину завдань на материнську організацію. При цьому органи, створенні відповідно до Статуту Ради Європи, виконують цілий ряд функцій нагляду і контролю за дотриманням державами-учасниками своїх зобов'язань за Конвенцією. Відповідні органи Ради Європи відповідають за формування Суду, його утримання і надання допомоги у виконанні ним своїх функцій. Крім того, вони є елементами самої системи нагляду і контролю. Ними є:

- **Комітет міністрів** – керівний орган у Раді Європи – визначає діяльність усієї організації;

- **Парламентська асамблея** – є дорадчим органом Ради Європи, який об'єднує представників національних парламентів;

- **Комітети урядових експертів** – забезпечують проведення робіт, які їм доручає Комітет міністрів, виробляють рекомендації, резолюції, конвенції та інші документи правового та неправового характеру;

- **Конгрес місцевих та регіональних влад Європи** – сприяє розвитку демократії на місцевому та регіональному рівні. Він є консультативним органом, який представляє місцеві та регіональні власті;

•**Генеральний секретар** – депозитарій Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод;

•**Європейський Суд з прав людини** – створений для забезпечення зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами за Конвенцією і протоколами до неї. Він працює на постійній основі.

Ідея використання регіонального міжнародного суду для захисту прав людини в Європі виникла ще під час найперших обговорень, що передували створенню Європейської Конвенції з прав людини.

Європейський Суд з прав людини було засновано в 1958 році відповідно до *Конвенції про захист прав людини та основних свобод* від 04.11.1950 року (далі Конвенція) з тим, щоб забезпечити дотримання державами-учасницями їхніх зобов'язань. До 70-х років до допомоги Суду вдавалися рідко, але в 80-х і 90-х роках обсяг розглядуваних ним справ різко зріс. Нині Європейський суд з прав людини в Страсбурзі стоїть в одному ряді з Міжнародним Судом у Гаазі і Європейським судом у Люксембурзі, як один з трьох головних судів міжнародного рівня.

Європейський Суд з прав людини складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості держав - членів Ради Європи (зараз їх сорок); серед членів Суду не може бути двох громадян однієї й тієї самої держави.

На сьогоднішній день Європейський суд вже діє за новою схемою реагування на порушення прав людини в країнах, які є членами Ради Європи.

Питання створення нового Європейського суду з прав людини було прийнято під час зустрічей на найвищому рівні глав держав і Віденського уряду в 1993 році та підтверджено у Страсбурзі в 1997 році з огляду на зміни та труднощі в новій Європі, які виникли у зв'язку із падінням Берлінської стіни.

Новий Суд, що знаходиться у Страсбурзі та існує в рамках Ради Європи, і діяльність якого визначена Протоколом №11 Конвенції, розпочав свою роботу з 1 листопада 1998 року. Він замінив попередній механізм контролю за додержанням Конвенції (Комісію та Суд) — з метою його вдосконалення.

Як кожна офіційна міжнародна установа, Європейський суд з прав людини створений і функціонує на основі міжнародного договору. У даному разі устрій Суду визначається Конвенцією. Стаття 19 Конвенції передбачає утворення Суду на постійній

основі для “забезпечення виконання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов’язань за Конвенцією та протоколами до неї”.

Судді Європейського Суду обираються Парламентською Асамблеєю зі строком повноважень від трьох до шести років. Судді засідають у Суді в своїй особистій якості і є цілком незалежними під час здійснення своїх повноважень. Упродовж строку своїх повноважень вони мають утримуватись від зобов’язань, що є несумісними з вимогами незалежності, неупередженості та незайнятості, які є обов’язковими вимогами цього органу. За старою схемою судді обиралися Консультативною Асамблеєю строком на дев’ять років із списку осіб, висунутих державами - членами Ради Європи. Вони моли бути переобрані.

Суддею нового Суду від України є пан Володимир Буткевич.

У старій двоступеневій системі діяльності Європейського суду усі заяви спрямовувалися до Європейської комісії з прав людини, яка виконувала відбіркову функцію. Справи, оголошені прийнятними, але за якими не було досягнуто дружнього врегулювання, потім розглядалися або Комітетом Міністрів Організації, або Європейським судом з прав людини, рішення якого були обов’язковими для виконання країною, якої вони стосувалися. Суд і Комісія мали визначену кількість сесій протягом одного року.

Новий Суд є єдиним і надалі діятиме на постійній основі, надаючи таким чином системі захисту більшої оперативності та ефективності. Заявники матимуть прямий доступ до Суду. Комітет Міністрів Ради Європи більше не розглядатиме справ по суті, однак і далі контролюватиме виконання рішень Суду. До виключної компетенції Суду належатиме розгляд справ міждержавного характеру.

Новий Суд з моменту, коли розпочав свою діяльність перебрав до свого провадження всі справи що були в провадженні старого Суду, який був ліквідований. Щодо Комісії, то вона працювала ще протягом одного року, щоб до 1 листопада 1998 року закінчити розгляд справ оголошених прийнятими. Після закінчення цього строку незавершені справи повинні бути перебрані у провадження новим Судом, а Комісія припинить свою діяльність.

Контроль за виконанням рішень Суду, щодо яких офіційно засвідчено факт порушення, є і залишається у віданні Комітету Міністрів. **Комітет Міністрів** зокрема здійснює нагляд за тим щоб Держави вживали заходів загального характеру — зміни

законодавства, судочинства, правового регулювання або такої практики, як будівництво тюрем — з метою запобігти новим порушенням. Він також здійснює контроль за тим, щоб справедливе відшкодування, встановлене Судом, було сплачене заявникові і, в певних випадках, щоб інші конкретні заходи було вжито щодо заявника для забезпечення йому повного відшкодування (поновлення провадження у справі, скасування постанови про заборону або конфіскацію, вилучення зі списку судової реєстрації, надання дозволу на проживання у певній місцевості тощо).

До юрисдикції нового Суду належить розгляд скарг, що подаються як фізичними особами, так і державами-учасницями. Юрисдикція Суду поширюється також на всі питання, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї і які передаються йому на розгляд відповідно до статті 47 Конвенції.

У разі виникнення спору щодо того, чи має Суд юрисдикцію з того чи іншого питання, це вирішується тільки Судом.

Засідання, як правило, відбуваються в палатах, до складу яких входять 7 суддів, однак журі в складі 3 суддів може одностайним голосуванням ухвалити рішення про визнання справи неприйнятною. Палата в такому складі за певних обставин може не розглядати справу, передавши її до Великої палати, до складу якої входять 17 суддів.

Як вже було сказано, Суд “складається з такого числа суддів, яке відповідає кількості Високих Договірних Сторін” ст. 20 Конвенції. Кожна держава – член Ради Європи призначає трьох кандидатів. Парламентською асамблеєю обирає одного з них на шестирічний строк з можливістю переобрання. Така ж процедура застосовується під час довиборів до Суду у випадку приєднання нових Високих Договірних Сторін, а також при заповненні вакансій, що виникли. Однак строк повноважень половини суддів, обраних на перших виборах, спливає по закінченні трирічного періоду. Судді, повноваження яких мають сплинути по закінченню першого трирічного періоду, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після їх обрання. З метою забезпечення, по можливості, поновлення кожні три роки, повноважень половини суддів, Парламентська асамблея може до початку будь-яких наступних виборів вирішити, що тривалість строку або строків повноважень одного або декількох суддів, які мають бути обрані, становитиме період, інший ніж шість років, але не більше дев'яти і не менше трьох років.

Суд має канцелярію, функції та організація якої визначаються у регламенті Суду. Судді можуть користуватися допомогою судових секретарів (клерків), тобто помічників,

призначених на певний строк для роботи над матеріалами справ. Строк повноважень суддів спливає, якщо вони досягають 70-річного віку. Судді повинні мати високі моральні якості та кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, або бути юристами з визнаним авторитетом. Жоден суддя не може бути звільнений з посади, якщо лише інші судді не приймуть більшістю у дві третини голосів рішення про те, що він перестав відповідати висунутим вимогам.

Хоч протягом 40 років окремі особи не мали права порушувати справи в Суді, саме приватні особи майже завжди виступали ініціаторами тих позовів до Комісії, які зрештою потрапляли в Суд. Вже давно визнано, що на практиці і в принципі саме окрема особа, а не Комісія, виступала перед Судом фактичною “стороною”. Як стверджував у 1960 році сер Хамфрі Уолдок, виступаючи від імені Комісії в Суді, коли той провадив розгляд своєї першої справи – справи Лолесса:

Комісія, хоча й не є стороною у справі, бере участь у провадженні і виступає в ролі посередника між урядом і особою... Функція Комісії в Суді, як ми її розуміємо не позовна, а допоміжна. Наша функція не в тому, щоб захищати в Суді чи то справу самої особи, чи наш власний висновок як такий. Наша функція, як ми вважаємо, полягає в тому, щоб представити вам усі складові елементи справи, які стосуються винесення Судом рішення у справі.

Такий принцип є слушним. Однією з причин створення страсбурзького Суду передусім було те, що Міжнародний Суд у Гаазі мав і далі має право розглядати лише ті скарги, які подаються державами. Так, у справі Лолесса Суд відхилив аргументацію Ірландії про те, що слід керуватися прецедентом Міжнародного Суду і не дозволяти адвокатам, які представляють окремих осіб, виступати в Суді зі своїм обґрунтуванням.

Спочатку адвокати тих осіб, які подавали індивідуальні заяви, могли виступати в Суді лише на розсуд Комісії і під виглядом надання “допомоги” представникам Комісії. З прийняттям 24 листопада 1982 року нового Регламенту Суду, який набрав чинності з січня 1983 року, право порушення провадження в Суді має передаватися заявникові, якого також запрошують бути представленим особисто.

Компетенція нового Суду охоплює всі питання, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції, включаючи міждержавні справи, а також індивідуальні заяви. Крім того, як і раніше, Суд має змогу давати консультативні висновки, коли за ними звертатиметься Комітет міністрів.

Для прийняття рішень у справах Суд засідає в комітетах, Палатах і Великій палаті. В Палатах і Великій палаті завжди засідає суддя, обраний від заінтересованої держави. Організаційні питання розглядаються Судом на пленарних засіданнях, в яких братимуть участь усі судді.

Комітети складаються з трьох суддів, Палати — з семи, а Велика палата — з сімнадцяти. Кворум не передбачається. Для того, щоб комітети і Палати могли проводити засідання у необхідному складі, Суд призначатиме членів-заступників.

Комітети утворюються Палатами на визначений строк. Палати самі визначають суддів і суддів-заступників, які засідають в комітетах. Комітети мають повноваження лише оголошувати справи неприйнятними або виключати їх зі списку.

Палати утворюються Судом також на визначений строк. Суд призначатиме сімох суддів, які засідатимуть в Палаті. Суд призначатиме суддів і суддів-заступників за порядком, який може бути визначений в його регламенті. Не виключається можливість, що суддя може бути членом двох Палат.

Для прийняття рішень щодо індивідуальних, а також міждержавних заяв, направлених в Суд, і для розгляду запитів про дачу консультативних висновків існує Велика палата у складі сімнадцяти суддів. Голова Суду, заступники Голови, Голови Палат і суддя, обраний від держави, проти якої подано заяву, будуть членами Великої палати *ex officio*. Інші судді призначаються Судом у порядку, визначеному в регламенті. Коли Велика палата розглядає справи, направлені до неї згідно зі статтею 43 Конвенції, у її засіданнях зі складу відповідної Палати можуть брати участь лише обраний від держави суддя і Голова Палати, яка ухвалила судові рішення.

У своєму регламенті Суд може встановити, що члени Великої палати, які не є її членами *ex officio*, мають визначатися для кожної справи за жеребом.

Суд може утворити Велику палату також на визначений строк. Судді, які не можуть брати участі в певних справах з огляду на пункт 3 статті 27 Конвенції, повинні бути замінені іншими суддями, тобто членами-заступниками або суддями, визначеними за жеребом.

Відповідно до ст. 34 Конвенції Суд приймає заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які заявляють, що потерпіли внаслідок порушення Конвенції однією з держав-учасниць, або за ст. 33 – держави-учасниці у разі подання міждержавних заяв про будь-яке згодне порушення положень Конвенції та протоколів

до неї іншою Високою Договірною Стороною. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Канцелярія нового Суду підтримує зв'язок із заявниками, для з'ясування перед реєстрацією заяви всіх необхідних питань, як це колись робив Секретаріат Комісії.

Як тільки заяву буде зареєстровано, Суд призначає суддю-доповідача. Індивідуальна заява, як правило, розглядається комітетом, до складу якого входять і суддя-доповідач. Комітет має повноваження одностайним рішенням оголошувати заяву неприйнятною або виключати її зі свого списку справ, якщо таке рішення може бути прийняте без подальшого розгляду. Якщо комітет не оголосив заяву неприйнятною, справа передається до Палати, яка розглядає як питання про її прийнятність, так і її конкретні обставини. Деталі, які стосуються провадження, можуть обумовлюватися регламентом Суду. Регламент Суду може передбачати у разі необхідності негайну передачу заяв до Палати.

Критерії прийнятності, як і раніше, залишаються незмінними. Згідно зі ст. 35 Конвенції заява вважається прийнятною, якщо вичерпано всі національні засоби правового захисту – відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права, і впродовж шести місяців з дня прийняття остаточного рішення. Суд не приймає до розгляду жодної індивідуальної заяви, поданої відповідно до статті 34, якщо вона:

а) анонімна або

б) за своєю суттю є такою самою, як заява, що вже була розглянута Судом або вже була подана на розгляд за іншою процедурою міжнародного розслідування або врегулювання і не містить жодної нової обставини.

Крім цього Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо ця заява, на його думку є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтованою або такою, що є зловживанням права на подання заяви. Також Суд може відхилити будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною відповідно до цієї статті на будь-якому етапі її провадження, якщо:

а) заявник не має наміру підтримувати свою заяву, або

б) спір було вирішено, або

в) з будь-якої іншої причини, встановленої Судом, продовження розгляду заяви більше не є виправданим.

Однак Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, передбачених Конвенцією та протоколами до неї. Суд може вирішити відновити заяву у своєму списку справ, якщо він вважає, що обставини це виправдовують.

Таким чином, намір полягає в тому, щоб Суд продовжував здійснювати ефективну функцію відсіву, яку донедавна виконувала Комісія.

За умови додержання повноважень, конкретно наданих комісіям і Великій палаті, Палати мають властиві їм повноваження розглядати питання про прийнятність і конкретні обставини всіх індивідуальних і міждержавних заяв.

Як уже було зазначено, кожна зареєстрована заява передається судді-доповідачу. За допомогою канцелярії Суду і за його дорученням суддя-доповідач готує справу, і у разі необхідності зв'язується зі сторонами, а після оголошення справи прийнятною може вжити заходів з метою дружнього врегулювання.

Процедура є письмовою і усною, якщо Суд після консультацій зі сторонами не прийме іншого рішення. За умови додержання делегованих комітетам повноважень питання про прийнятність заяв розглядається Палатами або Великою палатою. Рішення Палат про прийнятність в принципі приймається окремо від рішень по суті.

Суд встановлює факти в співпраці зі сторонами. Він перебуває у розпорядженні сторін з метою забезпечення можливості дружнього врегулювання на основі поваги до прав людини.

Суть заяви розглядається Палатою і у виняткових випадках — Великою палатою. Сторони можуть подавати свої пояснення в порядку письмової процедури. Усна процедура складається зі слухання, на якому мають право виступати заявник або у разі міждержавної справи — держава-учасниця, а також держава – відповідач.

У випадках, пов'язаних з конкретно визначеними серйозними наслідками, доки Палата ще не ухвалила судового рішення, вона може в будь-який час відмовитись від своєї юрисдикції *proprio motu* на користь Великої палати, якщо проти цього не заперечуватиме жодна зі сторін. Така відмова також повинна прискорити провадження. Якщо Палата ухвалила судове рішення, то справа може передаватися до Великої палати на повторне слухання лише на вимогу сторони.

Після ухвалення судового рішення Палатою Суду Велика палата має повноваження у виняткових випадках на вимогу однієї зі сторін провадити повторний розгляд справи, якщо ця справа піднімає серйозні питання, які стосуються тлумачення або застосування

Конвенції чи протоколів до неї, або питання загального значення. Це робиться з метою забезпечення якості і послідовності прецедентного права Суду, допускаючи найбільш важливі справи до повторного розгляду, якщо при цьому задовольняються зазначені вище умови. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати вирішує, чи слід приймати справу на повторний розгляд.

Положення ст. 36 Конвенції передбачають також участь третіх сторін у провадженні в Суді. У справах, які розглядаються Палатою або Великою палатою, держави, чії громадяни подали заяви проти інших держав — учасниць Конвенції, мають можливість подавати письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

Так само, Голова Суду може запрошувати або уповноважувати будь-яку з договірних держав, яка не є стороною у справі, або будь-яку особу, яка обгрунтує свою заінтересованість у результатах тієї чи іншої порушеної в Суді справи, подати зауваження.

Суд вирішує питання про справедливе відшкодування, включаючи відшкодування витрат. “Якщо Суд встановлює, що мало місце порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право заінтересованої Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливе відшкодування” (ст. 41 Конвенції).

Судове рішення Великої палати є остаточним. Судові рішення Палат стають остаточними відповідно до пункту 2 ст. 44 Конвенції, якщо:

а) сторони заявляють, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи до Великої палати, або

б) через три місяці з дня ухвалення судового рішення, якщо клопотання про передання справи до Великої палати не було заявлене, або

в) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи до Великої палати згідно зі статтею 43.

Остаточне судове рішення Суду опубліковується.

На будь-якому етапі провадження в Суді розгляд справи може завершитись через досягнення дружнього врегулювання між сторонами.

Як уже було зазначено, Суд за допомогою канцелярії може надавати допомогу сторонам.

Основний порядок провадження у справі, яка досягатиме етапу винесення судового рішення по суті, в більшості випадків є таким:

- подання заяви;
- попередні контакти з канцелярією Суду;
- реєстрація заяви;
- направлення заяви до Палати;
- призначення Палатою судді-доповідача;
- розгляд у комітеті у складі трьох членів Суду;
- доведення заяви до відома уряду;
- подання зауважень і встановлення фактів;
- усне слухання;
- рішення Палати щодо прийнятності;
- переговори про можливість дружнього врегулювання;
- судові рішення Палати.

У виняткових випадках заява може бути направлена до Великої палати, яка ухвалює судові рішення після письмового і, якщо Суд вирішить, усного провадження.

Будь-яка держава-учасниця має змогу передати в Суд питання про будь-яке передбачуване порушення положення Конвенції іншою державою-учасницею. Повноваження розглядати такі питання має Палата.

В останні роки відзначається очевидне збільшення кількості звернень. Зокрема, починаючи з 1986 року, кількість звернень до суду за один рік в середньому є більшою, ніж загальна кількість звернень за весь попередній період.

На відміну від Суду, Комітет міністрів не був створений у зв'язку з прийняттям Європейської конвенції. Він є директивним і виконавчим органом Ради Європи. Також Комітет міністрів є розпорядчим органом Ради Європи, через який держави-члени укладають угоди та започатковують спільні дії. До його складу входять міністри закордонних справ держав-членів Ради Європи. Їхні постійні представники, які перебувають у Страсбурзі, наділені повноваженнями діяти та приймати рішення від їхнього імені. Комітет міністрів затверджує річну програму міжурядової діяльності Ради Європи, яку готує секретаріат на основі пропозицій урядових експертів, та приймає бюджет.

Однією з найбільш важливих функцій Комітету міністрів є прийняття конвенцій та угод, які носять зобов'язальний характер по відношенню до держав-учасниць, що їх ратифікують. Він також звертається з рекомендаціями до держав-членів та – в окремих випадках – до держав, які не є членами, і приймає резолюції та заяви. У таких текстах містяться політичні заяви або пропозиції щодо дій, яких мають ужити уряди держав-членів. Велика кількість цих текстів після того, як їх було прийнято, стали служити інструментом запровадження нової політики та нових дій як в середині самої Ради Європи, так і в державах-членах.

Міждержавний діалог, який започатковано в рамках Комітету міністрів, отримує підкріплення з боку конференцій, що відбуваються один раз на два чи три роки, і на які збираються відповідальні за той чи інший напрямок діяльності Ради Європи (право, освіта і т.д.) європейські міністри. Такі зустрічі на високому рівні часто надають нового імпульсу діяльності, яка проводиться на європейському та національному рівні.

Комітет міністрів прийняв резолюції, рекомендації та заяви з великої кількості питань, зокрема, про:

- врегулювання використання правоохоронними органами даних про особу,
- відмову від обов'язкової військової служби з релігійних чи моральних мотивів,
- Європейські в'язничні правила,
- інститут уповноваженого з прав людини,
- ув'язнених іноземців,
- правову допомогу та консультації,
- укриття для осіб, яким загрожує переслідування,
- викладання та вивчення прав людини в шкільних закладах.

В 1993 році міждержавний діалог сягнув ще більшої висоти, коли глави держав та урядів під час зустрічі у Відні прийняли декларацію, яка визначила багато пріоритетних напрямків дій Ради Європи. Зокрема, організації було доручено вдосконалити дієвість Європейської конвенції з прав людини через встановлення єдиного суду, вироблення політичних та правових документів для захисту національних меншин і здійснення політики боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом та нетерпимістю.

Працюючи під керівництвом Комітету міністрів, міждержавні комітети розглядають всі важливі теми, що стосуються життя європейського суспільства, за винятком питань оборони. Питання захисту прав людини завжди перебувають в центрі їхньої уваги, якими

б не були сфери, що розглядаються: засоби масової інформації, правове співробітництво, боротьба з наркотиками, охорона здоров'я, соціальний захист, освіта, культура, спорт, молодь, місцеві та регіональні влади чи захист навколишнього середовища.

Парламентська асамблея – дорадчий орган, члени якого призначаються національними парламентами. Вона не займається нормотворенням.

Тоді як Комітет міністрів приймає рішення та виробляє політику, Парламентська асамблея, яку інколи ще називають “демократичною свідомістю Європи”, є форумом для обговорення та висловлення думок як із тем, що їхній розвиток сягає в майбутнє, так і з тем сучасності. Її членами є парламентарії, яких призначають національні парламенти. Після детального опрацювання, яке здійснюють її члени під час роботи в комісіях, асамблея приймає резолюції та передає рекомендації до Комітету міністрів.

Асамблея відіграє також вирішальну роль в процесі прийняття нових держав-членів, перевіряючи, чи виконують держави-кандидати основні умови, як того вимагає Рада Європи. Лише після позитивного висновку асамблеї Комітет міністрів дозволяє державі отримати статус члена Ради Європи.

Парламентська Асамблея є дорадчим органом Ради Європи, який складають делегати 40 національних парламентів.

Парламентська Асамблея Ради Європи стала першою в історії нашого континенту європейською асамблеєю. Сьогодні це найбільше європейське зібрання, яке налічує у своєму складі делегації 40 національних парламентів.

Асамблея, що сама визначає питання порядку денного, звертається до актуальних сьогодні або в перспективі тем, які безпосередньо пов'язані з проблемами суспільства та питаннями міжнародної політики.

Її рішення відіграють важливу роль у визначенні напрямку діяльності Комітету Міністрів. Крім того, члени Парламентської Асамблеї доводять ці рішення до відома своїх національних парламентів і тим самим впливають на уряди своїх держав.

Історичні події у Центральній та Східній Європі ставлять перед Асамблеєю унікальне завдання: зробити свій внесок у справу входження цих країн до сім'ї європейських демократій та сприяти справжньому співробітництву парламентаріїв усіх держав Європи.

З метою надання можливість парламентським делегаціям держав Центральної та Східної Європи, які обрали шлях плюралістичної демократії, брати участь в пленарних

засіданнях, Парламентської Асамблеї був створений Статус “спеціально запрошеного”. Встановлені таким чином контакти та обміни зумовлюють поглиблення процесів демократизації суспільства в цих державах, що дозволяє ставити питання про надання їм повноправного членства у Раді Європи.

На сьогодні статус “спеціально запрошеного” мають 5 держав.

286 членів Парламентської Асамблеї та 286 їхніх заступників обираються або призначаються національними парламентами із числа парламентарів кожної країни.

Кількість представників від держави-члена, що варіюється від 2 до 18, визначається чисельністю населення, при цьому мають бути представлені основні політичні партії національного парламенту.

Асамблея налічує п'ять політичних угруповань: групу соціалістів, групу європейської народної партії, групу європейських демократів, групу лібералів, демократів і реформаторів, групу за європейське об'єднання лівих сил. Деякі члени Асамблеї не належать до жодної з політичних груп.

Чотири рази на рік Асамблея збирається на публічні пленарні засідання в залі засідань Палацу Європи у Страсбурзі. Щовесни одна сесія Асамблеї проводиться в одній із держав-членів Ради Європи.

Асамблея обирає президента з числа власних членів, традиційна тривалість перебування на цій посаді - три однорічні строки. Президент та віце-президенти, яких на сьогодні є 17, складають бюро Парламентської Асамблеї. Нині президентом Парламентської Асамблеї є Лені Фішер (Німеччина).

Асамблея також обирає Генерального Секретаря Ради Європи асамблеєю на п'ятирічний строк, заступника Генерального Секретаря, секретаря Парламентської Асамблеї та суддів Європейського суду з прав людини.

Роботу Асамблеї готують комісії, які спеціалізуються у питаннях:

- політичних;
- правових;
- захисту прав людини;
- соціальних;
- охорони здоров'я та сім'ї;
- культури та освіти;
- охорони навколишнього середовища;

- регіонального планування та місцевих влад;
- науки і техніки;
- сільського господарства та розвитку сільської місцевості;
- економічного розвитку;
- зв'язків з країнами, що не є членами Ради Європи;
- міграцій;
- біженців і демографії;
- парламентських та громадських зв'язків.

У ході кожної сесії головне засідання присвячене розглядові міжнародних подій. У цих засіданнях беруть участь видатні політичні діячі з усього світу (король Хуан Карлос, Франсуа Міттеран, Іоанн-Павло Другий, Михайло Горбачов, Вацлав Гавел, Хосні Мубарек та багато інших).

Асамблея також є парламентським форумом і для інших міжнародних організацій, таких як ОЕСР, Європейський Банк реконструкції та розвитку, Європейська Космічна Агенція, окремі спеціалізовані інституції Організації Об'єднаних Націй. Міжнародні неурядові організації беруть участь у роботі комісій Асамблеї як консультанти, завдяки чому роблять свій внесок у заходи, що організовуються Асамблеєю.

Прийняті Асамблеєю тексти визначають загальні напрямки діяльності Комітету Міністрів, урядів, парламентів та політичних партій. Парламентська Асамблея виступила також ініціатором численних міжнародних угод - "європейських конвенцій", які закладають базу дійсно європейського законодавства. Найбільш відомою серед конвенцій є *Конвенція про захист прав людини та основних свобод*.

Асамблея регулярно проводить також конференції, симпозіуми та відкриті парламентські слухання з багатьох важливих проблем сучасності, таких як насильство і нетерпимість, охорона довкілля, імміграція, наркотики, біоетика та засоби масової інформації.

Започатковані у 1983 році, "Страсбурзькі конференції" відбуваються один раз на 4 роки. Протягом декількох днів парламентарі з демократичних держав усього світу вивчають шляхи поглиблення та зміцнення демократії у світовому масштабі.

Парламентська Асамблея складається з обраних чи призначених національними парламентами представників 40 держав - членів Ради Європи.

Генеральний секретар координує та визначає діяльність Ради Європи. Секретаріат має постійний штат з 1300 осіб, які є представниками 40 держав - членів Ради Європи. У відповідності з підпунктом 3 статтею 15 Європейської конвенції люба держава, яка тимчасово не виконує взяті на себе зобов'язання за Конвенцією, повинна повною мірою інформувати Генерального секретаря Ради Європи про всі вжиті нею заходи і про причини їхнього вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря Ради Європи про те, коли такі заходи були припинені і з якого часу положення Конвенції знову повністю виконуються.

Окрім функцій депозитарія Генеральний секретар відповідає також, в залежності від положень статті, за передачу певної інформації всім Високим Договірним Сторонам. Відповідно до статті 59 Генеральний секретар повідомляє державам-членам Ради Європи, які нові держави ратифікували Конвенцію. Хоча він і не зобов'язаний інформувати Високих Договірних Сторін про застереження тієї чи іншої держави за статтею 57, він повинен це робити згідно паралельним положенням Протоколів № 2, 6, 7 і 8.

Конгрес місцевих та регіональних влад Європи є двопалатним напівпарламентським форумом, який збирається на свою пленарну сесію один раз на рік. Конгрес розглядає теми, що є актуальними для громадян на місцевому та регіональному рівнях. Сьогодні його основним завданням є посилення низової демократії в нових державах-членах та в державах-кандидатах на вступ і сприяння регіональному та транскордонному співробітництву. Як і асамблея, Конгрес надає статус "спеціального запрошеного" представникам місцевих та регіональних урядів, які є кандидатами на вступ.

Міжнародний секретаріат, який працює у Страсбурзі (Франція), складають представники майже з усіх держав-членів. Він забезпечує безперебійність та необхідну компетентність у функціонуванні органів і структур Ради Європи та здійсненні програми річної діяльності.

Серед 1500 співробітників Ради Європи приблизно 250 працівників займаються питаннями захисту прав людини, багато інших працівників виконують свої щоденні функції, які дотичні до цієї області, що свідчить про зосередження діяльності організації на правозахисній сфері.

Директорат прав людини зосереджує свою діяльність на тих питаннях, що знаходяться поза межами компетенції створених відповідно до Європейської конвенції з прав людини органів контролю; інші директорати регулярно займаються - кожен у своїй області діяльності - питаннями, що стосуються захисту прав людини.

Основну частину роботи секретаріату Ради Європи становлять консультації з експертами, яких, в основному, визначають уряди. Міжурядова діяльність організації базується на роботі міжурядових комітетів спеціалістів з різних галузей, які готують матеріали до розгляду, визначають процедурний шлях і готують правові документи. Така робота зачасту лежить в основі вироблення конвенцій, рекомендацій, резолюцій чи декларацій, які приймає Комітет міністрів.

Секретаріат організовує конференції та семінари, здійснює інформаційне забезпечення та фахову експертизу, публікує документи широкого тематичного охоплення для різних категорій читачів: для широкого загалу, для вищих навчальних закладів, вчителів, дітей та груп фахівців, якими є, наприклад, адвокати, співробітники правоохоронних органів та інші.

Штаб-квартирою Ради Європи є Палац Європи, що знаходиться в Страсбурзі (Франція), тут відбуваються також і сесії Європейського парламенту.

Офіційними мовами Ради Європи є англійська та французька мови, але під час сесій Парламентської асамблеї як робочі мови використовуються також німецька, італійська та російська. За певних умов під час обговорень може здійснюватись переклад також на інші мови.

Порядок звернення громадян України до Європейського суду з прав людини

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч.3, ст. 55 Конституції України).

Кожен громадянин України, права та свободи якого було порушено, має право після вичерпання всіх національних засобів правового захисту звернутись із заявою до Європейського суду з прав людини.

Як правильно розуміти та застосовувати ч.3, ст. 55 Конституції України законодавство України, тим більше міжнародний суд, вичерпної та однозначної відповіді не дають. Зміст п. 1, ст. 35 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі Конвенції) *“Суд може приймати заяву до розгляду лише після того, як вичерпано всі національні засоби правового захисту відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права, і протягом шести місяців з дня прийняття остаточного рішення”* роз’яснив таким чином. Він вказав, що система захисту прав людини, передбачена Конвенцією, за своєю природою є субсидіарною, тобто допоміжною, що втілена у встановленому нею процесуальному правилі: особа має право звернутись із заявою до Ради Європи тільки після того, як були використані всі національні засоби правового захисту. Це означає, що захист прав людини повинні забезпечити перш за все державні органи, а саме національні суди, які зобов’язані визнавати принципи і норми Конвенції в якості пріоритетної основи своєї діяльності. Європейський суд повинен сприяти національним судам, будучи для них важливою опорою в діяльності по тлумаченню і застосуванню норм Конвенції, а також здійсненню контролю за дотриманням прав людини на національному рівні. Тут, зокрема, слід нагадати, що за законодавством України, а саме п. 3 статті 57 Конституції України, умовою застосування норм міжнародних угод в галузі прав людини судами України є їх опублікування в офіційних джерелах. Інакше, не доведені до відома населення Закони та інші нормативно-правові акти у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Правило “закон не зобов’язує, якщо не опублікований” знімає зобов’язання з громадян, а не з держави. Одночасно воно не позбавляє громадян їх прав. І тим більше не впливає на силу юридичного договору. Крім того, у відповідності зі статтею 20 Закону України *“Про міжнародні договори України”* опублікуванню підлягають міжнародні договори, які вступили в силу для України. В статті 59 Конвенції закріплено: *“Ця Конвенція набирає чинності після здачі на зберігання десяти ратифікаційних грамот. Для тих держав, які підписали цю Конвенцію і які ратифікуватимуть її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності від дня здачі на зберігання їхніх ратифікаційних грамот”*. Такою державою є і Україна.

В міжнародному праві існує таке правило, що опублікування міжнародних договорів є однією з форм вираження гласності у міжнародних відносинах. Опублікування важливе для коректного застосування. Через це держави прагнуть

опубліковувати офіційні тексти міжнародних угод. Відсутність такої публікації не впливає на юридичну силу міжнародного договору (якщо цього прямо не передбачено в договорі). Тільки в деяких державах законодавчо передбачено, що для них міжнародний договір набирає чинності з моменту публікації.

Отже, відсутність офіційних текстів цих угод на Україні не впливає на зміст ст. 9 Конституції, згідно якої чинні міжнародні угоди є частиною національного законодавства.

Правило про вичерпність усіх внутрішніх засобів правового захисту вимагає і одночасно сприяє тому, щоб держава постійно вдосконалювала свою правозахисну систему, домагаючись її функціонування у відповідності з загальноприйнятими нормами міжнародного права і процесуальними стандартами, передбачених Конвенцією. З 17 липня 1997 року, після ратифікації Україною Конвенції, це завдання стало актуальним і для України.

Комісія і Суд виробили декілька критеріїв для вирішення питання про те, які внутрішні засоби захисту в кожному конкретному випадку повинні бути використані і чи міг заявник домогтися при їх використанні позитивного успіху. На те, до яких критеріїв належать доступність, доцільність і ефективність звернення, вказує правова система кожної держави. Якщо, національна правова система передбачає можливість подання індивідуальних скарг про порушення прав і свобод в Конституційний Суд, то цей орган визнається одним із необхідних засобів правового захисту, тобто повинен бути використаний перед поданням звернення в Раду Європи, але в тому випадку, якщо дана заява підвідома Конституційному Суду даної держави. На Україні даним засобом вважається Верховний суд України, так як громадяни України не є безпосередніми суб'єктами Конституційного подання до Конституційного суду. Але вони мають право на Конституційне звернення з метою реалізації чи захисту своїх прав та свобод (ст. 42 Закону України про Конституційний суд України). Крім того вони мають право на Конституційне звернення для отримання офіційного тлумачення Конституції та законів України (п. 4 ст. 13 Закону України про Конституційний суд України).

При вирішенні питання про процедуру вичерпності, певне значення приділяється також критеріям, які виявляють безглуздими чи марними звернення в судові чи адміністративні органи конкретної держави, коли практика правозастосування, яка склалась в ній, не залишає ніяких шансів на задоволення скарги.

Отже, з вище викладеного напрошується висновок проте, що громадянин України має право на подання індивідуального звернення до Європейського суду тільки після подання позову до суду першої інстанції, потім до суду другої інстанції та на кінець до Верховного суду України. І якщо в цих інстанціях він не отримає позитивного висновку щодо порушених своїх прав та свобод, якщо таке дійсно мало місце, він може звернутись із індивідуальним зверненням до Європейського суду з прав людини. Але тут слід внести деякі роз'яснення, щодо фактів чи дій, які можуть бути підставою для звернення.

Підставою для звернення є порушення прав та свобод з боку публічної влади, тобто дії чи бездіяльність державних органів. Дії ж з боку фізичних чи юридичних недержавних осіб не можуть бути безпосередньою підставою для звернення до Європейського суду. Вони є такими, якщо держава не в змозі захистити людину від протиправних дій, після відповідного звернення до неї такої особи, на що приймається відповідне рішення вищою судовою інстанцією держави. Отже неправомірні дії тих чи інших державних, зокрема правоохоронних органів чи судів, судова тяганина, що найчастіше є предметом скарг громадян, самі по собі не утворюють підстав для звернення до Європейського суду з прав людини, оскільки останній вважає своїм завданням впливати не на окремих посадових осіб чи органи, а на державу як таку, якщо остання на законодавчому рівні, в принципі у певному питанні не забезпечує захист того чи іншого права, передбаченого Конвенцією.

Зараз, на базі багаторічної практики вирішення таких питань, Європейський суд виробив ряд критеріїв, із застосуванням яких ті чи інші правовідносини із сфери дії публічного права могли бути визнані такими, що підпадають під дію п. 1 ст. 6 Конвенції. В загальному вигляді можна виділити три умови, які впливають з прецедентної практики Європейського суду з прав людини:

- 1) повинна мати місце вимога чи спір, що носить дійсний, серйозний характер з приводу права чи обов'язку, визнаного національним законодавством;
- 2) результат судового розгляду вимог має бути безпосередньо вирішальним для такого права чи обов'язку;
- 3) такі права чи обов'язки мають бути цивільними за природою.

Знов-таки, тлумачення змісту кожного з названих критеріїв спирається на фактичну прецедентну практику і є досить складним і не однозначним. Наприклад, стосовно першого з названих критеріїв Комісія і Суд спершу переважно виходили з

наступного: для того, щоб з цієї точки зору спір у сфері публічного права вважався таким, що має правову підставу в національному законодавстві, він повинен стосуватися незаконності у світлі такого законодавства адміністративних дій чи рішень, які зачіпають цивільні права, але не має такої підстави, якщо відповідна посадова особа чи орган діяли в межах своєї компетенції, хоча й на шкоду інтересам особи; тобто вважалось, що Європейський суд не має права втручатися в питання можливості судового перегляду обґрунтованості тих чи інших управлінських рішень при їх формальній законності (справа Каплан проти Великої Британії, 1981 р.)

У майбутньому, однак, Європейський суд почав провадити дещо іншу політику, визнаючи, що право на судовий розгляд спору має поширюватись і на проблеми суті оспорюваного права, його меж і способу використання, тобто стосуватись як питань права, так і факту; і відповідно, за особою визнається право на судовий перегляд адміністративних рішень чи дій, які зачіпають цивільні права як з підстав їх незаконності, так і фактичної необґрунтованості.

Стосовно другого із зазначених критеріїв – безпосереднього впливу оскаржуваного рішення на цивільні права – слід сказати, що він також є досить непевним, як ілюстрацію позиції Суду з цього питання можна навести справу, в якій Суд визнав спір відносно рішення про депортацію безпосередньо не пов'язаним з цивільними правами, зокрема такими, що впливали з трудового контракту скажника.

Що ж до третього критерію – цивільної природи спірного права – з прецедентної практики Комісії та Суду можна вивести певні орієнтири для користування ним. По-перше, до уваги береться не класифікація прав за галузями національного законодавства, а дійсний зміст права і можливості для особи, які з ним пов'язані. По-друге, всі права, які можна вважати “приватними”, розцінюються як “цивільні” при застосуванні ст. 6 Конвенції. По-третє, факт необхідності одержання дозволу на певну діяльність, що регламентується “приватним правом”, не позбавляє права на судовий розгляд питань відмови в такому дозволі. І, нарешті, по-четверте, при оцінці права, природа якого як “приватного” чи “публічного” є спірною з точки зору національної правової доктрини. Суд може довільно визнати право “приватним” (“цивільним”), виходячи з домінантності тих чи інших його ознак.

Аналізуючи зміст Конвенції, неважко прийти до висновку, що її цінність і значення полягає не тільки в закріплених правах і свободах, а головним чином в механізмі

розгляду індивідуальних і групових скарг. Міжнародний механізм захисту прав людини за своїм змістом є наднаціональним, який виражає надії простої людини, права якої є порушенні.

Європейський суд з прав людини є незалежним міжнародним органом, встановленим згідно з Європейською конвенцією про права людини. Конвенція є угодою, за якою держави-учасниці Ради Європи - організації, діяльність якої присвячено захисту принципів демократії, верховенства права і поваги до прав людини, - повинні забезпечувати певні загальновизнанні права людини.

Визнані права та свободи викладено в першому розділі самої Конвенції (статті 2-18) та в чотирьох додаткових угодах, відомих як Протоколи №№ 1, 4, 6 і 7 до цієї Конвенції.

Суд може розглядати тільки скарги стосовно прав і свобод, гарантованих самою Конвенцією та Протоколами №№ 1, 4, 6 і 7. Як уже зазначалося, не всі держави-учасниці ратифікували і всі ці Протоколи. Деякі держави подали свої застереження або винятки з їх компетенції, що може справляти вплив на захист певних прав і свобод, а деякі держави не поширюють чинність Конвенції та одного чи кількох Протоколів на свої заморські території (як-от Нормандські острови, Голландські Антіли тощо). Тому необхідно пересвідчитися, чи визнає названа у скарзі держава-учасниця право або свободу, про які йдеться, та чи не обмежує в якийсь спосіб чинність самої Конвенції.

Витяги найважливіших застережень містяться в двомовній копії Конвенції, яку надає Секретаріат Суду.

Європейський суд не є апеляційним судом для рішень національних судів і не може скасувати або змінити встановлені останніми факти. Перед поданням скарги до Суду, приватна особа чи особи та неурядові організації, які посилаються на порушення прав та свобод, повинні спробувати домогтися задоволення своїх вимог від відповідної держави завдяки застосуванню всіх належних засобів.

У багатьох випадках належні заходи включають подання справи на розгляд верховного національного суду, який має компетенцію розглядати цю справу відповідно до власних процесуальних строків та норм. Суд зазвичай не розглядає скарги, згідно з якими верховний національний суд відкинув апеляцію на підставах недотримання строків або через застосування неналежних процесуальних норм. Проте йдеться тільки

про звичайні процеси апеляції за національним правом: не треба домагатися таких надзвичайних заходів, як президентський указ про помилування або що.

Якщо приватні особи чи неурядові організації не одержали від держави задоволення своїх вимог завдяки застосуванню всіх доступних їм внутрішніх засобів, вони мають право подати скаргу до Суду протягом шести місяців. Шестимісячний строк починається від дати прийняття остаточного рішення верховним національним судом або іншим уповноваженим органом державної влади. З метою розгляду скарги Суд повинен одержати принаймні стислий виклад справи до закінчення шестимісячного строку.

Якщо заінтересована особа чи організація вважає, що вимоги матеріального і процесуального характеру, не задоволено, вона може надіслати листа на адресу Секретаря Суду:

The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
F-67075 STRASBOURG CEDEX

Лист повинен містити:

- стислий зміст скарги;
- вказівку на право (права) та/або свободи, які, на думку цієї особи або організації, було порушено;
- перелік засобів, до яких вдавалися відповідно до національного права держави-учасниці; та
- перелік офіційних рішень стосовно цієї справи, включаючи дату кожного рішення, назву суду або іншого органу, який прийняв це рішення, а також стислий зміст самого рішення.

До листа треба додати копії оригіналів цих рішень.

Секретар може запросити у своїй відповіді додаткові відомості, документи або пояснення щодо змісту скарги. Якщо одразу очевидна істотна завада для прийняття скарги, Секретаріат повідомляє також і про це.

Секретар може також вказати, як Суд тлумачив Конвенцію при розгляді попередніх справ подібного гатунку. З іншого боку, Секретар не може давати

консультації щодо матеріальних і процесуальних норм права відповідної держави-учасниці, проти якої подано скаргу.

Якщо вказаних у листі відомостей досить, щоб Секретар вирішив, що її можна зареєструвати як офіційне звернення до Суду, Секретаріат надає скаржникові необхідний бланк, на якому подають офіційні звернення.

Коли бланк належно оформлено і надіслано Секретареві, справу передають на розгляд Суду.

Секретар постійно повідомляє скаржника про хід розгляду його скарги Судом.

Треба пам'ятати, що засідання Суду закриті, і на початковій стадії розгляд ведеться через листування. Тому скаржникові ні до чого особисто з'являтися в Страсбург до приміщення самого Суду.

Скаржникам радять доручити, за змогою, представництво в своїй справі адвокатуві (хоча це не є обов'язковою умовою подання скарги). На подальших стадіях розгляду скарги скаржник може дістати право на безкоштовну юридичну допомогу, якщо він не має досить коштів для оплати гонорару адвокатуві. Але під час подання скарги юридична допомога не надається.

Першим завданням Суду, коли він одержить зареєстровану скаргу, є перевірка прийнятності цієї скарги. Скаргу буде визнано прийнятною, лише коли вона відповідає зазначеним вимогам (наприклад, якщо вона стосується порушень прав і свобод, гарантованих Конвенцією, якщо вичерпано всі доступні згідно з національним правом засоби захисту цих прав, якщо не минуло шести місяців після прийняття остаточного рішення на національному рівні, і якщо скарга не є вочевидь безпідставною). У випадках, коли йдеться про порушення Конвенції, Суд приймає рішення про прийнятність скарги після одержання письмових зауважень обох сторін. В окремих випадках Суд може просити сторони особисто з'явитися на засідання Суду та усно подати свої пояснення.

Рішення Суду, щодо прийнятності скарги є остаточним. Апеляції на це рішення неможливі. Проте, коли Суд відкидає скаргу на підставах невичерпаності доступних засобів захисту, скарга з цієї ж справи може бути визнана прийнятною, коли скаржник, врешті-решт, не дістане відшкодування завдяки засобам, застереженим національним правом. Скарги, в яких містяться знов відкриті обставини за певною справою, також можуть повторно розглядатися Судом. Проте в обох випадках Суд розглядатиме скарги як нові і заново піддаватиме їх цілковитому перегляду.

Якщо Суд оголосить скаргу прийнятною, то відповідно до статті 38 Конвенції його завданням буде:

а) провадити разом з представниками сторін розгляд справи і, в разі необхідності, розслідування, для ефективного провадження якого заінтересовані держави забезпечують усі необхідні умови;

б) пропонувати свої послуги заінтересованим сторонам з метою забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, передбачених Конвенцією та протоколами до неї.

Провадження, яке здійснюється відповідно до підпункту б) пункту 1, є конфіденційним.

Під час розгляду справи Суд може викликати свідків та експертів, проводити судові розслідування або просити сторони взяти участь в усних дебатах, якщо цього не було зроблено ще на стадії підготовки.

Якщо досягнуто мирову угоду, яку затвердив Суд, то Суд складає стислу доповідь у справі і розгляд скарги припиняється.

Слухання є публічними, якщо лише Суд за виняткових обставин не прийме іншого рішення.

Документи, подані на зберігання Секретареві, є відкритими для загального доступу, якщо лише Голова Суду не прийме іншого рішення.

Якщо Суд встановлює, що мало місце порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право заінтересованої Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливе відшкодування.

Порівняння процедур подання індивідуальних звернень згідно з Європейською конвенцією та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (МПГПП)

Згідно з ч. 4 ст. 55 Конституції України, "кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна".

Серед таких міжнародних контрольних та правозахисних органів для громадян України найважливішими є Комітет ООН з прав людини та Європейський суд з прав людини. З огляду на це цікаво порівняти процедури індивідуальних звернень до цих органів з метою визначення сильних та слабких сторін кожного з них.

Протягом багатьох років розгляд індивідуальних петицій здійснювала виключно Європейська комісія з прав людини та Європейський суд. Однак на даному етапі Європейська конвенція вже не є єдиним засобом захисту людей, чиї права порушені і які не змогли домогтись відновлення їх у своїй державі.

Система індивідуальних подань є центральною у Страсбурзькому досвіді, в той час як у Женевському ця система відіграє менш важливу роль, оскільки акцент робиться на обов'язковому доданні звітів держав, аналіз яких, як зазначалось, є основною функцією для Комітету з прав людини.

Міждержавні скарги можливі в обох системах. Однак, якщо держави — сторони Європейської конвенції зобов'язані визнати компетенцію страсбурзьких органів розглядати міждержавні скарги, то згідно з МПГПП механізм міждержавних скарг є факультативним.

Згідно з Факультативним протоколом, подання від індивідів можуть бути зареєстровані тільки тоді, коли вони містять скарги проти тих держав, які ратифікували і Пакт, і Факультативний протокол. Розгляд цих скарг підлягає виключно Комітетові з прав людини.

Комітет якнайшвидше визначає прийнятність подання, після чого рішення про прийнятність та всі відповідні документи передаються державі-відповідачу. Держава повинна протягом шести місяців надати письмові пояснення Комітетові. Ці зауваження держави знову передаються авторові подання, який може надати додаткову інформацію протягом трьох тижнів.

Комітет розглядає письмову інформацію обох сторін, формулює свої висновки щодо подання і передає їх авторові та державі-відповідачу. Комітет також має право проводити незалежне розслідування чи заслуховувати сторони. Остаточне рішення Комітету не є обов'язковим. Його сила полягає в міжнародному авторитеті самого Комітету, а також у зобов'язаннях держав, котрі ратифікували Пакт і Протокол.

Яким чином вирішується питання про недопустимість подання скарг до Страсбурга та Женеви одночасно? Ст. 62 Європейської конвенції передбачає, що держави-сторони не можуть подавати звернення щодо спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування Євроконвенції, до інших міжнародних органів. Більше того, зазначається, що Європейський суд не розглядає індивідуальні заяви, якщо вони за своєю суттю розглядають питання, що вже було розглянуте судом або шляхом іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання, і якщо вони не містять ніякої нової відповідної інформації.

Європейська конвенція (ст. 34) наділяє Європейський суд повноваженнями приймати заяви про порушення прав від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, у той час як Комітет з прав людини може приймати подання тільки від осіб. В обох міжнародно-правових системах це має бути потерпіла особа.

Найважливіша відмінність стосовно прийняття заяв полягає в часових лімітах. Згідно зі ст. 35, Євроконвенції Суд може прийняти заяву до розгляду тільки після використання всіх національних засобів захисту і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення, в той час як часового бар'єру щодо процедури в Женеві немає.

Усні слухання та можливість незалежного розслідування — найважливіша риса страсбурзької системи. Факультативний протокол ані не дозволяє, ані не забороняє можливість їх, однак у випадку усних слухань додаткові видатки лягають на позивача, оскільки система ООН не передбачає, на відміну від Страсбурга, матеріальної допомоги.

Страсбурзька система передбачає можливість переговорів та мирного врегулювання спору між сторонами, в той час як Факультативний протокол не передбачає можливості дружнього врегулювання.

Нарешті, якщо висновки Комітету розглядаються як рекомендації, то рішення Європейського суду є обов'язковим у міжнародному праві. Реформа правозахисної системи Ради Європи, націлена на подолання бюрократії та анахронізмів у цій системі,

як показав час, що минув після проведення такої реформи, привернула ще більше позивачів до Страсбурга.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод в судах європейських держав та перспективи її застосування в Україні

Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод і протоколи № 1, 2, 4, 7 та 11 до Конвенції, інкорпорувала Конвенцію в національну правову систему та визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Для України це цілком новий механізм захисту прав людини, введення якого ускладнюється багатьма чинниками, зокрема, проблемами реформування самої судової системи в Україні.

Це ускладнюється ще й тим, що Україна є державою з континентальною системою права, в той час як право Європейського суду — прецедентне, а отже, перед суддями України гостро стоїть проблема вивчення та шляхів застосування не тільки норм Конвенції, а й прецедентних рішень Європейського суду.

Аналіз стану інкорпорації Конвенції в національне законодавство України, узагальнення практики європейських держав щодо інкорпорації Конвенції та застосування ними прецедентного права Страсбурзького суду необхідний для визначення ефективних способів застосування Конвенції та рішень Європейського Суду судами України.

Отже, громадяни України, а також ті, хто на законних підставах перебувають на її території, реалізують право, яке надає їм Конституція України, а саме: *"...після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна"*.

Таке саме право гарантує будь-якій особі, неурядовій організації або групі осіб і Конвенція у випадку, коли одне з прав, викладених у ній, порушено однією з договірних сторін (ст. 34).

При цьому мають бути вичерпані всі національні засоби захисту, термін від дати прийняття остаточного рішення на національному рівні не повинен перевищувати шести місяців і питання до цього не могло розглядатись Європейським судом чи шляхом іншої процедури міжнародного розслідування або врегулювання (ст. 35).

Як зазначалось вище, згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визнаються частиною національного законодавства України. Разом з тим, у ч. 2 цієї статті зазначається, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Верховний Суд також звернув увагу судів на те, що *"...згідно з ч. 2 ст. 57 Конституції є нечинними, а отже, не можуть застосовуватись ті закони та інші нормативно-правові акти (а значить, і міжнародні договори), що визначають права й обов'язки громадян, які не доведені до відома населення у встановленому законом порядку"*. Це означає, що судові рішення не може ґрунтуватись на неоприлюднених нормативно-правових актах.

Визнавши Конвенцію поряд з іншими міжнародними договорами, що пройшли ратифікацію, частиною національного законодавства, вищою за статусом від звичайних законів, але такою, що посідає друге місце після Конституції, Україна наслідувала практику Франції, Кіпру, Греції, Іспанії та деяких інших держав.

Найпрогресивнішою в питанні інкорпорації Конвенції виявилась Австрія, яка надала положенням Конвенції статусу норм Конституції. Послідовною у визнанні примату міжнародних норм є і судова практика Голландії. Тут суди не тільки тлумачать закони у світлі міжнародних договорів, а й відмовляються їх застосовувати у випадку протиріччя міжнародним договірним нормам. Пріоритет останніх визнається щодо всього законодавства, включаючи конституційне.

З іншого боку, велика кількість договірних сторін вважають чи до недавнього часу вважали, що національне право і договірне право — цілком відмінні правові системи, і договори не можуть набути статусу національного законодавства до того часу, поки вони не введені спеціальними законами.

Так, закони про інкорпорацію Конвенції в національне право набули чинності у Данії в 1992 році, Ісландії — в 1994 році, Швеції — в 1995 році. Згідно з Законом про інкорпорацію Конвенції у Швеції, Конвенція набула статусу звичайного закону, однак

було також прийнято положення до Конституції, відповідно до якого закон чи інший нормативний акт не повинні прийматись всупереч зобов'язанням Швеції згідно з Конвенцією. Іншими словами, закон чи нормативний акт, який суперечить Конвенції, суперечить і Конституції.

Насправді лише невелика група правників-міжнародників дотримується тієї точки зору, що держави зобов'язані інкорпорувати Конвенцію в національне право. З цього приводу існує чітка позиція Європейського суду, який неодноразово підкреслював, що для держави не існує такого юридичного обов'язку.

Хотілося б також зазначити, що дійсний статус міжнародного права в національній правовій системі визначається не лише конституційними нормами. Він передусім визначається бажанням національних судів застосовувати норми міжнародного права у своїх рішеннях. Саме так працюють суди більшості європейських держав, прямо застосовуючи положення Конвенції.

Зазначимо, що певний прогрес щодо цього мають і деякі держави СНД, наприклад, Російська Федерація, де Конституційний Суд визнав неконституційними окремі положення Кодексу законів про працю, оскільки вони порушували загальновизнані принципи та норми міжнародного права.

В Україні правам людини присвячено розділ II Конституції України "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", в якому перелік прав людини виходить за рамки гарантованих Конвенцією. Однак це не може стати перешкодою застосуванню Конвенції, стаття 53 якої передбачає, що *"ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права й основні свободи людини, які можуть гарантуватися законами будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь"*.

Оскільки система права Європейського суду є прецедентною, національні суди європейських держав, включаючи ті, де діє континентальна система права, застосовують прецедентне право Страсбурзького Суду.

Важливим для України як держави, в якій ніколи не застосовувалось прецедентне право у рішеннях судів і де не існує необхідних законодавчих підстав для такого застосування, є вивчення досвіду застосування Конвенції та права Європейського суду у шведській правовій системі, котра також є континентальною.

Крім того, очевидно, що в недалекому майбутньому суди України повинні будуть у своїх рішеннях застосовувати не тільки норми Європейської конвенції, а й рішення Європейського суду, в яких дається тлумачення Конвенції, а тому знати прецедентне право Європейського суду українські судді та інші суб'єкти захисту прав людини будуть зобов'язані.

Оскаржуючи в судах України порушення своїх прав, люди можуть і повинні у позовах спиратись на статті Європейської конвенції та рішення Європейського Суду, що передбачає знання цих документів та участь кваліфікованих захисників. Це прискорить застосування міжнародно-правових актів судами України.

В цілому активізація застосування Європейської конвенції та рішень Європейського суду національними судами відповідає тенденції зростання ролі національних судів у функціонуванні міжнародного права, поглибленню взаємозв'язку міжнародного та національного права. Застосовуючи міжнародні норми з прав людини, національні суди тим самим стверджують міжнародні стандарти в цій надзвичайно важливій сфері.

Рішення Європейського суду

з прав людини та їх реалізація в національному праві

Двадцяте століття розпочалося під знаком суверенних держав. Спочатку це означало, що держави були вправі застосовувати насилля, розпочинати і вести війни, що під суверенітетом розумілося право не слідувати нормам міжнародного права і що диктатори, вчиняючи агресії і будучи винуватцями масових убивств, могли виправдати свої дії тим, що діяли в інтересах держави, при цьому називаючи порушення прав людини внутрішніми справами держави.

У результаті цього індивідуум розглядався як об'єкт міжнародного публічного права, а не як його суб'єкт.

У кінці минулого століття держави також суверенні, проте вже їх суверенітет контрольований правом, особливо міжнародним публічним правом, а права людини більше не вважаються внутрішніми справами держави.

Сьогодні ми спостерігаємо продовження модифікації національного та міжнародного права. З'являються нові типи правопорядку: європейське право і, як його

складова частина, правове регулювання, пов'язане з реалізацією Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Європейський суд з прав людини теж слугує яскравим прикладом зміни парадигм.

Для початку слід визначитись з тим, що Європейський суд з прав людини не є ізольованою інстанцією. Він перебуває у тісних зв'язках та здійснює співробітництво з національними судовими інстанціями, а особливо Верховними та Конституційними судами, оскільки першочергова відповідальність за дотримання і захист гарантованих Конвенцією прав та свобод покладається на національні системи судочинства.

Саме тому в Конвенції неабияке значення приділяється процесуальним гарантіям в національному праві. Це знаходить свій вияв у принципі вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, у відповідності до якого потенціальний подавач скарги до Європейського суду спочатку повинен використати усі засоби захисту, що надані йому національним законодавством.

Таку вимогу ми можемо прослідкувати в нормативних положеннях Конвенції (а саме у ст. 5, 6, 13). Крім того, Європейський суд у своїх рішеннях визнав, що матеріальні норми Конвенції також містять процесуальні гарантії.

Таке велике значення процесуальних гарантій підкреслює сутність Конвенції як субсидіарної системи захисту прав людини, котра функціонує найкращим чином за умови розгляду заявлених правопорушень спочатку у рамках національного судочинства. Європейський суд не може замінити собою компетентні національні інстанції, оскільки зворотне означало б ігнорування субсидіарно-правового механізму захисту прав людини, встановленого Конвенцією.

Субсидіарність правового механізму, встановленого Конвенцією, виявляється в двох аспектах. Перший аспект має виключно практичне значення. Міжнародний суд із 41 державою-учасницею Конвенції та 800 мільйонами потенційних заявників не може, та й не повинен функціонувати як суд першої чи апеляційної інстанції. Такий суд не може заслуховувати справи так, як це роблять національні суди, а отже, не може настільки глибоко та детально розглядати суть справи.

І справа не тільки в тому, що Європейський суд захлинувся б у потоці скарг.

Очевидно, що судді національних судових інстанцій, з огляду на їх специфічні знання і здатність швидко і якісно розглянути справу по суті, краще кваліфіковані для

того, щоб правильно оцінити матеріали справи і застосувати право, таким чином забезпечити дієвий правовий захист.

Другий аспект, у якому проявляється субсидіарність механізму захисту прав людини, є більш теоретичним.

У вільному суспільстві права людини, демократія і правова держава повинні сприйматись як одне ціле. Ці поняття є центральними у Конвенції.

Обмеження прав і свобод людини повинні мати законодавчу основу, а не становити собою самовільне втручання в охоронювані інтереси. Законодавча основа в свою чергу формується демократично обраним парламентом, що надає цим обмеженням легітимного характеру.

У зв'язку з цим Європейський суд повинен діяти з певною стриманістю (judicial self-restraint) у тих випадках, коли він визначає, які обмеження прав і свобод людини необхідні в демократичному суспільстві.

Так, якщо обмеження прав людини засновані на законі і переслідують легітимну мету, органи національної влади володіють певною свободою розсуду, що бере свій початок з легітимності демократично вираженої волі народу.

Проте така свобода розсуду не є необмеженою. Там, де обмеження прав людини конфліктують із звичайною практикою застосування демократичних норм, свобода розсуду дуже обмежена.

Питання про те, що найкращим чином слугує суспільним інтересам, а що – інтересам приватним, з максимальною ефективністю може вирішуватись на національному рівні. У цьому і полягає другий аспект субсидіарності механізму захисту прав людини.

Оскільки обмеження прав людини в інтересах суспільства повинні співвідноситись з інтересами індивідуума, Європейський суд як складова субсидіарної системи правозахисту покликаний захищати індивідуальні права людини від ексцесів більшості.

Для цього, безумовно, аж ніяк не достатньо декларувати, що текст Конвенції є частиною національного права. Необхідно також усвідомити, важливість рішень Європейського суду з прав людини для держави-відповідача.

Хотілося б також зазначити, що істинною метою Конвенції повинно стати зведення стандартів захисту прав людини в державах-учасницях до спільного мінімального стандарту.

Ми повинні прагнути до загальноєвропейського конституційного порядку захисту прав людини, при якому громадяни знаходили б захист своїх прав та свобод у рамках національної правової системи.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Голос України. – 1996.– 7 серпня
2. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20.
3. Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України - 1991. - N 14.
4. Про підприємства: Закон України від 27 березня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 24.
5. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 34
6. Про судоустрій України: Закон України від 5 червня 1981 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1981. – № 24.
7. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 8
8. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року зі змінами і доповненнями від 17 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 53.
9. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 9
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 20.
11. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 49.
12. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13.
13. Цивільний кодекс України від 18 липня 1963 року.
14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року.
15. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 липня 1963 року
16. Кримінально-процесуальний кодекс від 28 грудня 1960 року.
17. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року.

18. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року.
19. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. ООН від 18 грудня 1992 року.
20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року.
21. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року.
22. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року.
23. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року.
24. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 року.
25. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року.
26. Азаров А. Я., Боготина Т. В. Права человека. – М., 1995.
27. Антонов В. В. Младшим школьникам о Всеобщей декларации прав человека. – М., 1998 г.
28. Антонович М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. - К., 2000.
29. Антонович М. М. Імплементация норм міжнародного права щодо прав людини у правове регулювання в Україні: Курс лекцій. – Ів.-Франківськ, 1996.
30. Брецько Ф. Ф. Основи держави і права. – Ужгород., 1998.
31. Булгакова А. В. Изучение Декларации прав ребенка и о Конвенции о правах ребенка.- Харьков., 2000.
32. Коментар до Конституції України.-2-е видання. - К. Інститут законодавства ВРУ.- 1998.
33. Конституційне право України (під ред Погорілка В. Ф.). - К., 1999.
34. Мюллерсон Р. А. Права человека. : идеи, норма, реальность.-М.,1991.
35. Никитин А. Ф. Педагогика прав человека. – М., 1993 р.
36. Никитин А. Ф., Суворов Н. Г. Школьникам о праве. – М., 1995 р.;
37. Права человека: методические рекомендации /под ред. Г. А. Гручиновой. – К., 1998.
38. Права людини / під ред Буроменського М. – К., 1997.
39. Права человека: учебник для вузов (под ред. Е. А. Лукашева) – М., 1999.
40. Смагина Л. И. Сто уроков по правам ребкенса. – Минск, 1998.
41. Шнекендорф З. К. Путеводитель по конвенции о правах ребенка.- М., 1998.

42. Хачатурян А. Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве. – К., 1993.
43. Антонович М. М. Співвідношення міжнародних та внутрішньодержавних механізмів забезпечення прав людини. // Наукові записки. НаУКМА. – Том 10. – К., 2000.
44. Буткевич В. Г. Права людини в Україні з погляду творення нової правової бази // Політична думка. – 1993. - №1.
45. Європейський вибір України // Голос України.- 23 листопада 1999 р. -№ 217.
46. Ісакович С. Механізм діяльності ООН щодо захисту прав людини // Український часопис прав людини.-1994.-№1.
47. Раданович Н. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод // Право України.-1999.-№15.
48. Україна і права людини // Голос України. – 10 грудня 1994 р. №235.
49. Цись Н. І. Імплементация норм международного права у національне кримінальне законодавство України // Автореферат. – К., 1994.
50. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) // Право України. - 1994.- №10.
51. Antonowuch M. M. Legal aspects of human rights of Ukraine // The Ukrainian Quartirly. 1996. – V. LII.

Ужгородський національний університет
Юридичний факультет
Кафедра конституційного права та порівняльного правознавства

Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Бєлов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина – Ужгород, 2003.- 57 С.

БИСАГА Ю.М., ПАЛІНЧАК М.М.,
БЄЛОВ Д.М., ДАНКАНИЧ М.М.

МІЖНАРОДНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА

В авторській редакції